

Назаренко Г. А.,

*здобувач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та правоохоронної діяльності
Інституту права та суспільних відносин
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ЗБРОЄЮ ТА БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ, ВЧИНЕНОГО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЕМ У СКЛАДІ ГРУПИ ОСІБ

USE OF SPECIAL KNOWLEDGE UNDER INVESTIGATION OF UNLAWFUL WEAPONS AND RISK FACILITIES INVOLVED BY STAFF IN A GROUP OF PERSONS

Наукова стаття присвячена висвітленню деяких аспектів розслідування незаконного завладнення зброєю та бойовими припасами, вчиненого військовослужбовцем у складі групи осіб. Розглядаються особливості використання спеціальних знань під час розслідування досліджуваного кримінального правопорушення, а також діяльність слідчого під час їх застосування.

Ключові слова: група осіб, військовослужбовець, слідчі (розшукові) дії, спеціальні знання, тактичні прийоми.

Научная статья посвящена исследованию некоторых аспектов расследования незаконного завладения оружием и боевыми припасами, совершенного военнослужащим в составе группы лиц. Рассматриваются особенности использования специальных знаний при расследовании исследуемого уголовного преступления, а также деятельность следователя при их применении.

Ключевые слова: группа лиц, военнослужащий, следственные (розыскные) действия, специальные знания, тактические приемы.

The scientific article is devoted to the coverage of some aspects of the investigation into the illegal seizure of weapons and military supplies made by a serviceman in a group of individuals. The peculiarities of the use of special knowledge in the investigation of the investigated criminal offense, as well as the activities of the investigator during their application are considered.

Key words: group of persons, soldier; investigating (wanted) actions, expertise, tactical receptions.

Під час розслідування кримінальних право-порушень виникають ситуації, в яких необхідно використовувати спеціальні знання. Іноді їх достатньо у самого слідчого, але здебільшого з метою максимально ефективного проведення слідчих (розшукових) дій необхідно залучати відповідних професіоналів відповідного профілю. Кримінально-процесуальний статус їх під час проведення СРД – спеціалісти, а під час проведення ними експертіз – експерти. Розслідування незаконного завладнення зброєю та бойовими припасами, вчиненого військовослужбовцем у складі групи осіб, також має свої особливості в розрізі використання спеціальних знань. Тому актуальність дослідження зазначеного питання не викликає сумнівів.

Загалом дослідженням криміналістичного та кримінально-процесуального забезпечення розслідування займалися такі вчені, як Л.І. Аркуша, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, І.О. Возгрін, А.Ф. Волобуєв, І.Ф. Герасимов, А.В. Іщенко, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, В.В. Лисенко, В.К. Лисиченко, Д.Й. Никифорчук, М.В. Салтевський, К.О. Чаплинський, Ю.М. Чорноус, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та інші. Та в їх роботах не розглядалися питання використання спеціальних знань під час розслідування незаконного завладнення зброєю та бойовими припасами, вчиненого військовослужбовцем у складі групи осіб. Наше дослідження, своєю чергою, полягає у комплексному розгляді цього питання через аналіз позицій різних науковців, а також емпіричного матеріалу.

Метою статті є дослідження особливостей використання спеціальних знань під час розслідування незаконного завладнення зброєю та бойовими припасами, вчиненого військовослужбовцем у складі групи осіб.

Використання спеціальних знань є ефективним способом виявлення нових доказів. Так, 94% респондентів вказали на незамінність цього методу перевірки та отримання доказів. Під час кримінального провадження на стадії як досудового розслідування, так і в суді можуть виникнути питання, вирішення яких через їхню вузьку спеціалізацію і неправовий характер може виявитися не під силу слідчому й суду. У таких випадках залучаються інші учасники кримінального процесу – особи, які володіють спеціальними знаннями, достатніми для кваліфікованого рішення виниклої проблеми, а саме: експерти, спеціалісти, консультанти [1, с. 105].

Стосовно поняття спеціальних знань, наприклад, Є.І. Зуєв зазначає, що спеціальними є професійні знання, що відповідають сучасному рівню розвитку пізнання (виключаючи галузі процесуального та матеріального права) у науці, техніці, мистецтві або ремеслі, використання яких у боротьбі зі злочинністю сприяє виявленню доказової та оперативно-розшукової інформації, а також розробці технічних засобів і тактичних прийомів виявлення і фіксації слідів або інших ознак злочинних діянь [2, с. 72]. Інші автори визначають їх як систематизовані наукові знання, вміння і навички в певній сфері людської діяльності (виключаючи знання в галузі матеріального і процесуального права).

суального права), які отримані в результаті цілеспрямованої професійної підготовки і досвіду роботи й використовуються з метою збирання доказової та орієнтуючої інформації, яка має значення для справи [3, с. 224].

Своєю чергою, В.М. Ревака акцентує на використанні терміна «спеціальні пізнання», під якими він розуміє сукупність будь-яких пізнань на сучасному етапі їхнього розвитку в галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, отриманих у результаті професійної підготовки і фахової освіти, за винятком професійних правових пізнань суб'єкта доказування (органу дізнатання, слідчого, прокурора, суду), використовуваних із метою виявлення і розслідування злочинів у порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законом [4, с. 177].

А вже В.Г. Грузкова наголошує на тому, що спеціальні знання поєднують у собі: по-перше, наукові знання, що дають змогу розкрити (власне, «пізнати») природу досліджуваних явищ, їхню сутність; по-друге, життєвий досвід – найбільш раціональні, ефективні алгоритми практичної діяльності; по-третє, знання з галузі техніки, що акумулюють сучасну науково-технічну інформацію і досвід її практичної реалізації. У системі «спеціальні знання» вони виступають у діалектичній єдності [5, с. 37]. Більш стисло спеціальні знання характеризує В.І. Шиканов, формулюючи їх як знання та практичний досвід, що необхідні для всебічного, повного й об'єктивного встановлення обставин, що входять у предмет доказування [6, с. 4].

Доречною є позиція В.Н. Махова, який акцентує на тому, що в кримінальному процесі досліджувана категорія є знаннями, які властиві різним видам професійної діяльності, за винятком знань, що є професійними для слідчого і судді, та використовуються під час розслідування злочинів і розгляді кримінальних справ у суді з метою сприяння встановленню істини в справі у випадках, формах і порядку, визначених кримінально-процесуальним законодавством [7, с. 131].

Щодо суб'єктів застосування спеціальних знань, то доречно навести думку І.В. Пирога, який чітко їх визначив: слідчий, спеціаліст, експерт [8, с. 37]. Своєю чергою, О.В. Фролов суб'єктами застосування спеціальних знань під час розслідування злочинів вважає такі категорії: експерт, спеціаліст, педагог, психолог, перекладач, безпосередньо особа, що проводить розслідування [9, с. 82].

В.В. Тищенко доречно розділяє використання спеціальних знань на такі категорії:

- безпосередні, тобто такі, що безпосередньо спрямовані на збирання й отримання доказів
- опосередковані, тобто ті, що сприяють збиранню і оцінці доказів [10, с. 351–352].

Наприклад, серед головних цілей використання спеціальних знань експертом під час експертизи К.О. Чаплинський визначає сприяння повному і швидкому розкриттю та розслідуванню злочинів, встановлення істини у кримінальній справі, дослідження певних об'єктів і явищ, отримання необхід-

них відомостей із метою встановлення обставин, що мають значення для правильного та обґрунтованого рішення по справі; сприяння виявленню, фіксації і вилученню доказів та з'ясуванню спеціальних питань, що виникають під час проведення слідчих дій [11, с. 236].

Зазначені особи можуть певною мірою застосовуватись конкретними суб'єктами. Д.К. Лисиченко та В.В. Циркаль основними процесуальними формами застосування спеціальних знань і технічних засобів вважають: 1) безпосереднє використання їх слідчим, прокурором (у тому числі криміналістом) і складом суду під час виконання своїх процесуальних функцій збирання, дослідження й оцінки доказів; 2) участь спеціалістів під час провадження слідчих дій; 3) призначення і провадження судових експертіз [12, с. 50–51].

В.С. Кузьмічов до непроцесуальних вважає належними консультативну та довідкову діяльність суб'єктів спеціальних знань (усуну чи у вигляді довідок), проведення ревізійних чи аудиторських дій, участь суб'єктів спеціальних знань в оперативно-розшукових заходах, попередні дослідження матеріальних об'єктів спеціалістами й експертами (в усній чи письмовій формі), результати перевірок за криміналістичними обліками (у вигляді довідок) [13, с. 200].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дав змогу визначити, що під час розслідування незаконного заволодіння зброяю та бойовими припасами, вчиненого військовослужбовцем у складі групи осіб, основними формами використання спеціальних знань були:

- безпосереднє використання спеціальних знань слідчим під час проведення окремих процесуальних дій (огляд, обшук) – 19%;
- участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій – 75%;
- призначення судових експертіз – 100%.

Як бачимо, найбільш поширеною формою є судова експертиза. Загалом судова експертиза, або експертиза в кримінальному процесі, – це науково-практичне дослідження, процес пізнання, що провадить експерт, і обґрутування висновку відповідно до встановленого законом порядку. У спеціальній літературі експертом називають особу, котра має спеціальні знання і залишається до кримінального процесу з метою: пізнання і дослідження об'єкта, яким цікавиться суд; вирішення і висвітлення поставлених перед ним питань; обґрутування стосовно цих питань висновку, який має значення доказу в справі. Загальні положення цих норм стосуються і судово-психологічної експертизи [14, с. 83].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дав сформулювати перелік судових експертіз, що можуть призначатися під час розслідування незаконного завладнення зброяю та бойовими припасами, вчиненого військовослужбовцем у складі групи осіб, зокрема:

- а) встановлення ідентифікуючих ознак військовослужбовця, транспортних засобів та слідів злочину;

б) діагностика різних аспектів кримінального правопорушення.

Серед перших було виокремлено криміналістичні (9%) та судово-біологічні (12%) експертизи. Найбільш поширеною у другій групі є балістична експертиза (45%).

Кожен з експертних напрямів має свої можливості, які використовуються у процесі дослідження відповідно до поставлених слідчими і судовими органами завдань. При цьому такі можливості розширяються у зв'язку з розвитком наукових досліджень, новими досягненнями в тій чи іншій галузі знань. Це, своєю чергою, впливає на обсяг завдань, які можуть бути вирішенні під час дослідження осьливостей учиненого злочину, механізму його вчинення, прийомів приховування, інсценування тощо [15, с. 164–166].

Тепер більш детально розглянемо деякі види експертиз, що можуть призначатися під час розслідування незаконного заволодіння зброєю та бойовими припасами, вчиненого військовослужбовцем у складі групи осіб. Так, В.М. Глібко визначає криміналістичну експертизу як лабораторне дослідження об'єктів із метою встановлення їхнього фактичного стану, можливості проведення певних дій, обставин, за яких були проведені дії, невидимих слідів зашифрованого змісту, групової належності об'єктів або їх тотожності [16, с. 430].

Об'єктами дослідження судової балістики, як зазначає В.Є. Бергер, є стрілецька вогнепальна зброя (військова, службово-штатна, цивільна), її окремі вузли і деталі, боєприпаси та компоненти їх спорядження, стріляні гільзи і снаряди (кулі, картеч, дріб), інструменти та матеріали для виготовлення зброї і боєприпасів, вогнепальні пошкодження та інші сліди пострілу (полум'я, кіптява, сліди мастил, металів тощо), а також пристрой спеціального призначення, які не є вогнепальною зброєю, але мають із нею спільні риси: пневматична зброя, будівельно-монтажні пістолети, пристрой для підводного плавання, сигнальні та імітаційні пріотехнічні засоби, газова зброя самозахисту тощо. Тут з'ясовуються конструкція вогнепальної зброї та боєприпасів, їхній технічний стан, причини несправностей і можливі наслідки їх, особливості механізмів пострілу зі зброї різних видів і систем, утворення слідів від деталей зброї на снарядах і гільзах, закономірності виникнення вогнепальних пошкоджень і слідів пострілу на різноманітних об'єктах; розробляються спеціальні методи досліджень вогнепальної зброї, боєприпасів, слідів пострілу на снарядах і гільзах тощо [17, с. 186].

Під час розслідування незаконного заволодіння зброєю та бойовими припасами, вчиненого військовослужбовцем у складі групи осіб, судово-балістична експертиза призначається для вирішення низки питань. Одним із них є вирішення проблеми, чи не стріляна куля, що виявлена на місці події гільза зі зброї, наявної у розпорядженні органів досудового розслідування з місця події, тобто з'ясування того, чи саме воно було знаряддям злочину. Від-

повідь на це питання дає змогу встановити зв'язок зброї з подією злочину, що розслідується. За цих же умов зв'язок особи, що володіла зброя, із вчиненим злочином залишається передбачуваним. Водночас висновок експерта, що успішно здійснив ідентифікацію зброї, є доказом не передбачуваного, а дійсного існування такого зв'язку. І свідчить про необхідність пошуку фактів, що пов'язують вогнепальну зброю із суб'єктом злочину [18, с. 155].

Так, 29.03.2014 р. близько 15:00 того ж дня солдат Л., бажаючи викрасти зброю після звільнення із лав Збройних сил України, під час господарських робіт дістав із ящика із зброя пістолет системи Макарова, який під форменою курткою зимовою переніс з охоронюваного приміщення до суміжного приміщення СФС, де його сховав. Близько 17:00 того ж дня здійснено перевірку наявності зброї та боєприпасів, під час якої виявлено нестачу пістолету системи Макарова. Близько 2:30 31.03.2014 р. солдат Л. переховав пістолет у кулеулавлювачі в коридорі СФС. За результатами пошукових заходів близько 3:00 31.03.2014 р. вказаний пістолет виявлено в кулеулавлювачі, тобто у місці, де його сховав солдат Л. При цьому Л. із причин, що не залежали від його волі, не отримав реальної можливості розпоряджатися пістолетом як своїм власним, тобто не вчинив усіх дій, які вважав необхідними для доведення цього злочину до кінця, оскільки його злочинна діяльність була викрита правоохоронними органами та 31 березня 2014 р. вказану зброю виявлено у вказаній схованці [19].

У досліджуваній категорії проваджень найчастіше на експертизу варто ставити такі питання, які визначаються різними науковцями:

- чи є конкретний об'єкт вогнепальною зброєю;
- чи справна та придатна для стрільби зброя;
- яким є спосіб виготовлення цієї зброї чи окремих її частин;
- чи можна здійснити постріл із конкретної зброї представленими патронами;
- чи є представлений предмет бойовим припасом до вогнепальної зброї;
- чи придатні надані боєприпаси для стрільби (в тому числі з конкретної зброї);
- чи вистріляна куля (гільза) з конкретної зброї, яка перевіряється;
- чи є пошкодження вогнепальними на конкретному предметі;
- де знаходиться місце, з якого зроблений постріл, та який напрям проведеного пострілу [20, с. 127].

Підбиваючи підсумок, варто наголосити на тому, що використання спеціальних знань під час розслідування незаконного заволодіння зброєю та бойовими припасами, вчиненого військовослужбовцем у складі групи осіб, є запорукою максимально детального збирання доказів у досліджуваних криміналістичних провадженнях. Аналіз матеріалів криміналістичних проваджень дав змогу визначити, що під час розслідування незаконного заволодіння зброєю та бойовими припасами, вчиненого військовослужбовцем у складі групи осіб, основними формами використання спеціальних знань були: безпосе-

реднє використання спеціальних знань слідчим під час проведення окремих процесуальних дій (огляд, обшук) – 19%, участь спеціаліста під час проведення

слідчих (розшукувих) дій – 75%; призначення судових експертиз – 100%. Найбільш поширеним є призначення балістичної експертизи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Нагаев В.В. Основы судебно-психологической экспертизы. М.: Закон и право, 2000. 333 с.
2. Зуев Е.И. Совершенствование использования специальных познаний следственными аппаратами органов внутренних дел. Повышение эффективности использования криминалистических методов и средств расследования преступлений: Труды Академии МВД СССР. М., 1985. С. 65–78.
3. Щербаковський М.Г., Кравченко О.А. Напрямки удосконалення процесуального положення і функцій спеціаліста та експерта в проекті кримінально-процесуального кодексу України. Вісник Запорізького юридичного інституту. 2000. № 3. С. 223–230.
4. Ревака В. М. Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2006. 206 с.
5. Грузкова В.Г. Об объеме специальных знаний судебного эксперта. Актуальные вопросы судебной экспертизы и криминалистики на современном этапе судебно-правовой реформы: Сб. науч.-практ. материалов (к 75-летию основания Харьк. НИИСЭ им. засл. проф. Н.С. Бокариуса). Х.: Право, 1998. С. 37–38.
6. Шиканов В.И. Использование специальных познаний при расследовании убийств: учеб. пособие. Иркутск: Изд-во Иркут. Гос. Ун-та, 1976. 92 с.
7. Махов В.Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений: Монография. М.: Изд-во РУДН, 2000. 296 с.
8. Пиріг І.В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». К., 2006. 205 с.
9. Фролов О.В. Суб'екти застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. Часопис Академії адвокатури України. 2014. № 4(25). С. 77–83.
10. Тіщенко В.В. Щодо використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27 листопада 2013 р., м. Одеса). Одеса: «Юридична література», 2013. С. 349–353.
11. Чаплинський К.О. Тактика використання спеціальних знань у системі тактичного забезпечення досудового розслідування. Навчальний вісник ДДУВС, спец. випуск. 2011. № 57. С. 232–238.
12. Лисиченко В.К., Циркаль В.В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике: Учеб. пособие. К.: КГУ, 1987. 100 с.
13. Кузьмічов В.С., Прокопенко Г.І. Криміналістика: Навч. посіб. / За заг. ред. В.Г. Гончаренка, Є.М. Моісеєва. К.: Юрінком Інтер, 2001. 368 с.
14. Юридична психологія / За заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва. К.: Ін Юре, 1999. 352 с.
15. Мышков Я.Е. Назначение и производство экспертиз при расследовании взяточничества. Актуальні проблеми криміналістики: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 вер. 2003 р.). Харків, 2003. – С. 164–166.
16. Глібко В.М. Криміналістика: підручник / за ред. В.Ю. Шепітька. К: «Ін Юре», 2001. 684 с.
17. Бергер В.Є. Балістика судова. Юрид. енциклопедія: В 6 т. К., 1998. Т. 1: А–Г. 412 с.
18. Семаков Г.С. Криміналістика. Курс лекцій. МАУП, 2001. 206 с.
19. Справа № 521/6348/14-к, Архів Малиновського районного суду м. Одеси, 2014 р.
20. Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Кузьмічев Я.В. та ін. Криміналістика: питання і відповіді: навч. посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2011. 280 с.